

Обобщая вышесказанное отметим, что проблема певческого развития подростков изучалась представителями различных наук: музыковедения, физиологии, психологии, педагогики. Это придало известную разноплановость освещению вопроса, пополняя представление о певческих навыках и путях их формирования, а также о возрастных физиологических и психологических изменениях в организме подростка.

Литература

1. Беличева С.А. Сложный мир подростка/ С.А.Беличева.–М.: Наука, 2004. –217 с.
2. Боголюбов Н. С. Развивающее обучение в изобразительном искусстве / Н. С. Боголюбов // Декоративно-прикладное искусство в системе эстетического воспитания: сб. науч. тр. – М: МПГУ, 1990. – С. 3-9.
3. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения: учеб. пособие для суд. высш. учеб. заведений / В. В. Давыдов. –М.: Издат. центр «Академия», 2004, –288 с.
4. Детский голос : эксперимент, исслед. / под ред. В. Н. Шацкой. – М: Педагогика, 1970. – 132с.
5. Добровольская Н. Н. Что надо знать учителю о детском голосе / Н. Н. Добровольская, Н. Д. Орлова - М.: Музыка. 1972. - 32 с
6. Кузин В. С. Психология: учебник / В. Кузин. –3-е изд. перераб. и доп. – М.: АГАР, 1997. –304 с.
7. Лысек Ф. Мутация / Ф. Лысек // Развитие детского голоса; под ред. В. Н. Шацкой. –М.: АПН РСФСР, 1963, –С. 284-291.
8. Менабени А. Г. Методика обучения сольному пению / А. Г. Менабени. –М.: Просвещение, 1987. – 96 с.
9. Муцмакер В. И. Совершенствование музыкальной памяти в процессе обучения игре на фортепиано: учебное пособие / В. И. Муцмакер. –М.. 1984.
10. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Б. М. Теплов// Избр. труды: В 2 т. – М., 1985.

УДК: 37.091.279.7:[37.015.31:17.022.1+7]:783.6

Московчук Л.М.

МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНОЇ ВИХОВАНОСТІ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДУХОВНОЇ МУЗИКИ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ

В статье рассматриваются критериальный аппарат и методика диагностики нравственно-эстетической воспитанности учеников в процессе изучения духовной музыки украинских композиторов.

Ключевые слова: *нравственно-эстетическая воспитанность, ученики общеобразовательных школ, духовная музыка украинских композиторов, методика диагностики.*

The criterial system and the methodology of diagnosis of moral-aesthetic breeding of schoolchildren in the process of studying the sacred music of Ukrainian composers are examined in the article.

Keywords: *moral-aesthetic breeding, schoolchildren, sacred music of Ukrainian composers, the criterial system, methodology of diagnosis.*

Соціальні, економічні й культурні перетворення в Україні ставлять перед системою освіти завдання виховання людини з високим рівнем моральних цінностей і естетичної культури, що є показниками духовно розвиненої особистості. Проблема духовності і морального виховання ґрунтовно досліджується вченими (С.Карпенчук, М.Фіцула,

Ю.Грицай, М.Красовицький, І.Бех, О.Сухомлинська, К.Чорна). Процес виховання морально зрілої особистості не може бути повноцінним без впливу на почуття і емоції, завдяки яким моральні ситуації «проживаються» і «переживаються» дитиною (Д.Джола, А.Щербо, І.Зязюн, Л.Левчук, О.Оніщенко, В.Панченко, О.Киричук).

До різних засобів морального виховання належить духовна музика українських композиторів, яка вивчалась науковцями з різних позицій: формування морально-ціннісного ставлення до духовної музики в процесі підготовки вчителів музики (І.Григорчук), відродження традицій її викладання в початковій школі (І.Кошміна), виховання молоді у закладах освіти України у кінці ХІХ – на поч. ХХ ст. (М.Маріо), моральне виховання майбутнього вчителя музики і художньої культури (Л.Москальова), розвиток творчих якостей у студентів-хормейстерів (Л.Остапенко), формування музичного сприйняття студентів вищих мистецьких навчальних закладів (Л.Радковська). Проте, недостатньо дослідженим залишається аспект морально-естетичної вихованості учнів загальноосвітніх шкіл у процесі вивчення духовної музики українських композиторів, зокрема його діагностики, що й обумовило написання статті.

У загальному значенні «морально-естетичне виховання» визначається як створення сприятливих умов для розкриття морального і естетичного потенціалу особистості на засадах Істини, Добра, Краси та інших загальнолюдських цінностей. Цю категорію характеризує розвиненість почуттів, навичок і поведінки. Саме ці компоненти утворюють структуру особистості й діагностуються нами.

Аналіз джерельної бази дає підстави констатувати, що у педагогічних дослідженнях не вироблено єдиного підходу до визначення критеріїв цієї категорії. У деяких авторів (Н.Карпунова, В.Колкунова та ін.) наявна система цінностей визначає рівень вихованості досліджуваних. К.Чорна вказує, що моральність особистості складається із суб'єктивно засвоєних моральних принципів і цінностей, якими вона керується в системі відносин і безперервно діючого мислення (К.Чорна). Серед цінностей у молоді – здоровий спосіб життя; соціально-дозвольна діяльність; моральна детермінація поведінки в повсякденній свідомості; християнські та ахристиянські цінності соціалізації молоді; власне естетичні цінності та ін. (Н.Карпунова), автономні, запозичені та «захисні» цінності (В.Колкунова) тощо.

Іншого погляду дотримується В.Процюк. Він виділяє морально-естетичний критерій як окремих, вважаючи його інтеграційним ядром взаємозв'язку когнітивного, емоційно-мотиваційного та процесуально-операційного критеріїв. Дослідник називає його компонентом розвитку особистості, що включає морально-естетичну основу життєдіяльності і є носієм знань, загальнолюдських цінностей, національних культурних надбань, формує духовно-моральну і естетичну культуру майбутнього вчителя музики.

Більшість дослідників (О.Аліксійчук, О.Опалюк, Л.Чуриліна, М.Гагарін, В.Процюк, Л.Радковська, Л.Москальова, О.Гордійчук) здійснює діагностику на основі найбільш уживаних у педагогічній теорії критеріїв – когнітивного, мотиваційно-ціннісного та діяльнісного, показники яких конкретизуються відповідно категорії осіб та засобів морального-естетичного виховання.

У нашому дослідженні розробка критеріїв здійснюється на основі змісту поняття морально-естетична вихованість, врахування вікових особливостей дітей (учні молодших класів відзначаються здатністю до співпереживання, допитливістю, довірливістю, безпосередністю у прояві своїх почуттів і в стосунках), специфіки творів українських композиторів (використання народно-пісенних мелодій та лаврського співу, зручність для співу, ніжність, зворушливість, стриманість) і утворює систему (табл. 1).

Критерії та показники морально-естетичної вихованості молодших школярів засобами духовної музики українських композиторів

№	Назва критерію	Показники критерію	Прояви означеної якості у молодших школярів
1	Мотиваційний	А) потяг до спілкування (сприймання, виконання, імпровізації) творів духовної музики українських композиторів	<i>ступінь</i> (сильний, помірний, слабкий), <i>якість</i> (нестійкий, стійкий), <i>самостійність</i> (потребує чи не потребує зовнішньої стимуляції чи корекції педагога)
		Б) інтерес до пізнання нового у сфері духовної музики (здобуття нової інформації, розширення репертуару, творча діяльність)	<i>тривалість</i> (епізодичний, ситуативний, постійний), <i>систематичність</i> прояву (несистематичний, систематичний)
2	Когнітивний	А) предметна компетентність у галузі музичного мистецтва, необхідна для сприймання, виконання й імпровізації творів духовної музики українських композиторів	<i>обізнаність</i> (обсяг і якість знань, широкий тезаурус); <i>демонстрація рівня компетентності</i> (високий, недостатній, низький)
		Б) розуміння змісту морально-естетичних цінностей і вміння тлумачити їх сутність в духовних творах українських композиторів	<i>усвідомлення, розуміння, тлумачення</i> (своїми словами), <i>наведення прикладів</i>
3	Емоційно-ціннісний	- А) емоційна мобільність – бачення морального і естетичного в оточуючому світі (природі, житті, людях, собі, мистецтві) та здатність до його емоційного переживання	<i>вміння помічати</i> будь-які вияви морально-естетичного у світі; <i>глибина (ступінь) переживання</i> ;
		Б) морально-естетичні почуття (задоволення, краси та ін.) у процесі вивчення творів духовної музики українських композиторів та у власній мистецькій діяльності	<i>прояв</i> адекватно морально-естетичним цінностям <i>почуттів</i> від творів духовної музики та у власній мистецькій діяльності
4	Діяльнісний	А) інтерпретація творів духовної музики українських композиторів з позицій морально-естетичних цінностей	<i>розкриття змісту цінностей</i> , <i>адекватність інтерпретації авторському задуму</i>
		Б) уміння керуватися морально-естетичними цінностями у своєму житті, оцінювати вчинки з позицій морально-естетичних настанов	<i>стабільність прояву, систематичність, відповідність</i> морально-естетичним настановам

Експериментальною базою констатувального експерименту стали: ЗОШ I-III ст. № 10 і № 17 м. Кам'янця-Подільського, ЗОШ I-III ст. № 15 м. Харкова та ЗОШ I-III ст., колегіум с. Довжок Кам'янець-Подільського р-ну (усього – 454 учні 1-х та 2-х класів).

Методика діагностики морально-естетичної вихованості включала використання традиційних *методів* (анкетування, спостереження, опитування вихованців), а також **творчих завдань** і створених експериментатором **діагностичних ситуацій**, оскільки процес морально-естетичного виховання має будуватися на основі такого механізму як усвідомлення учнями змісту і сутності моральних і естетичних цінностей, переживання їх на емоційно-чуттєвому рівні і формування поведінки на їх основі (І.Мар'єнко, М.Красовицький, О.Киричук). Розглянемо процес виконання творчих завдань учнями та їх результати.

Діагностичне завдання № 1 мало на меті виявити потяг учнів до спілкування з творами духовної музики українських композиторів, розуміння змісту морально-естетичних цінностей у творах та готовність діяти відповідно них у власній поведінці.

1. Послухати казку «Пригоди писанки». З переліку слів (щедрість, дружба, допомога, любов, доброта, правдивість, працелюбність) вибрати і підкреслити три слова у індивідуальних картках, які найбільше підходять до змісту казки («Про що казка?»).

2. Закінчити речення «Казка вчить ...». Аналіз результатів виявив, що більшість учнів (61 %) підсвідомо розуміють зміст казки і асоціюють його зі словами «допомога», «дружба», «доброта» – це учні високого рівня. Частина учнів (19 %) не розуміють сутності означених цінностей, а тому підкреслюють ті з них, що на слуху (щедрість, красу, любов, співчуття, правдивість, працелюбність) – середній рівень, або взагалі не відповідають (20 %) – низький рівень. Отже, більшість молодших школярів не може зробити висновки після прослуханого твору і визначити чому навчає казка, про які цінності йдеться. Багато учнів продовжили речення часто повторюваними словами дорослих, наприклад, «розуму», «слухатись» і т.д., які не стосуються змісту казки і її виховних настанов.

3. Вказати, які почуття викликають у вас герої казки. Обрати собі роль у її інсценівці. Підзавдання дозволяло виявити моральні почуття і орієнтації учнів. Виявилось, що переважаюча більшість вибрала ролі позитивних героїв: 42 % – (Зайчика, Курчатка, Ягнятка). 10 % учнів уподобали роль Писанки, яка спочатку робила негарні вчинки, а потім виправилась – вибір дітей обумовлювався зовнішніми характеристиками (красою Писанки та тим, що їй належить головна роль). Решта учнів (38 %) обрали ролі, що не стосуються казки, наприклад, Козеня, Вовка, Принцеси, Білосніжки, і т.д. 10 % виявились байдужими та не захотіли грати жодної з ролей. Отже, вибір школярів дозволив говорити про їх здатність до емпатії, оскільки образи казки вражають учнів.

4. Прослухати пісню, яка завершує казку і сказати про що у ній співається, кому б її можна було б подарувати. Оцінка музичного твору школярів показала, що уявлення дітей про виховний зміст пісні є надто поверховими («пісня про радість, веселощі»), а обмеженість словникового запасу заважає їм виразити свою думку і донести її до інших.

Учням пісня сподобалася (84 %), і вони виявили бажання прослухати її кілька разів і підспівували. Бажання подарувати пісню членам родини склали 30 %; для інших (друзів, вчителів, казкових героїв) – 46 %; а для себе – 10 %. Отже, для учнів молодшого шкільного віку значущими є їхні близькі (члени родини). Водночас насторожує відповідь «нікому» (8 %) та байдужість до виконання завдання (6 %). Висновок, який можна зробити після виконання цього підзавдання: готовність до морально-естетичних дій у дітей 6-7-років є високою, отже потрібно її розвивати, звертаючись до почуттів дитини через мистецтво, зокрема духовну музику українських композиторів.

Діагностичне завдання № 2 «Кольорові почуття» спрямовувалося на виявлення впливу творів духовної музики українських композиторів на емоції та почуття учнів 1-2-х класів, розуміння їх змісту та асоціації, які виникають після слухання творів.

Дидактичний матеріал:, картини «Балет» Катерини Серебрякової, «Київський футбол» Віктора Рижих, «Троїця» А.Рубльова.

1. Послухати твір (Херувимська О.Кошиця у виконанні дитячого хору). 2. Виразити свій настрій після прослухання у вигляді безпредметної композиції з кольорових ліній і плям. 3. Підкреслити, у яких ситуаціях хотілося б прослухати цей твір: а) коли радісно; б)

коли хочеться заспокоїтися; в) на ніч; г) коли тривожний настрій; д) коли потрібно подумати, прийняти рішення; е) не хотів би слухати; є) все одно коли. 4. Підкреслити, де може звучати ця музика (у храмі; у концертному залі; на стадіоні; на ярмарку; на дискотеці). 5. Вибрати картину, яка співпадає за характером з твором («Троїця» А.Рубльова; «Балет» К. Серебрякової; «Київський футбол» В.Рижих). 6. Відмітити слова, які виражають вчинки, які б ти хотів здійснити після слухання такої музики: позитивні (любити, допомагати, пригорнути), нейтральні (відпочивати, малювати, мріяти), негативні (відбирати іграшки, обманувати, обзивати)

Узагальнення результатів завдання показало, що майже 70 відсотків учнів духовна музика заспокоює, умиряє – ними обрано зелений і блакитний кольори. Чорний і сірий колір використали у своїх малюнках лише 5% респондентів. Для 25% духовна музика здатна піднімати настрої – учні використали жовтий, оранжевий, рожевий.

Учні прагнули звертатися до духовної музики у радісному (40%) і тривожному стані (20%), а також коли хочеться заспокоїтися – 10%, на ніч 20%, коли є потреба прийняти рішення 50%. Цікаво, що в учнів є чітке розуміння місця звучання таких творів – концертну залу обрано 80 відсотками учнів і жодний не пов'язав її зі стадіоном та ярмарком, а от 20% вважають, що вона може звучати на дискотеці. Спілкування з духовною музикою впливає на позитивні думки і поведінку – 40% учням хотілося б допомагати, пригорнути когось і не викликала бажань відбирати іграшки, обманувати та ін. 60% відповідей склали нейтральні дії – відпочивати, малювати, мріяти. Отже, духовна музика українських композиторів позитивно впливає на вчинкову діяльність учнів і стимулює робити вчинки, спрямовані на добро, допомогу, ввічливість та інші морально-естетичні орієнтири.

Образи музичних творів у більшості учнів співпали з образами пропонованих картин: 90% обрали «Троїцю» і лише 10% учнів – «Балет», «Футбол» не вибрав жодний учень, що говорить про асоціативне мислення учнів у молодшому шкільному віці.

Діагностичне завдання № 3 виявляло вплив духовної музики українських композиторів на вчинкову діяльність молодших школярів. 1. Послухайте оповідання «У кого радість, а в кого горе». 2. Відповісти, яка музика допоможе заспокоїти, розрадити однокласницю а) духовна музика українських композиторів «Молитва за маму» (слова Р.Завадовича, музика Т.Штембурської); б) народна «Ой, сивая зозуленько»; в) естрадна «Родина, родина». 3. Як би ти вчинив на місці однокласників Галини а) дочекався одужання мами Галинки і поїхали усім класом на екскурсію; б) допоміг родині Галини; в) поїхав на екскурсію без Галинки.

Стосовно першого запитання щодо впливу музики різних жанрів думки дітей розділилися: 40% вибрали для співчуття близькій людині духовну музику, 30% – народну і ще 30% – естрадну. Незакінчену ситуацію вирішили на користь співчуття і допомоги (90% учнів). Тільки 10% учнів поїхали б на екскурсію без однокласниці, запропонувавши їй самотужки вирішити свої проблеми і залишили її без допомоги.

Результати виконання діагностичних завдань відображено у табл. 2.

Таблиця 2

Критерії	Рівні %		
	високий	середній	низький
Мотиваційний	45	35	20
Емоційно-ціннісний	42	10	48
Когнітивний	27	31	42
Діяльнісний	25	29	46

Таким чином, учні початкової школи виявляють інтерес до творів духовної музики українських композиторів, однак не можуть виявити зміст їх художніх образів з позицій

цінностей, розповісти, що виховують і чому вчать ці твори. Учні звертають увагу на зовнішній аспект її звучання – де звучить така музика, що її супроводжує, коли виконується, які атрибути застосовуються.

Спостереження за учнями молодших класів засвідчило, що у них відсутній досвід спілкування з творами духовної музики, які хоча й викликають інтерес, але не можуть сприйматися без ґрунтовної підготовки (ознайомлення з морально-естетичними цінностями і змістом твору, введення учнів у морально-естетичну ситуацію у контексті твору). Як наслідок – у молодших школярів не сформована культура сприймання таких творів, досвід їх вивчення і виконання, що обмежує їх ознайомлення зі спадщиною свого народу як вагомої частки світового культурного надбання.

Все означене вище заважає ефективному протіканню процесу морально-естетичного виховання учнів та потребує спеціально розроблених педагогічних умов і методики морально-естетичної вихованості молодших школярів засобами творів духовної музики українських композиторів, що накреслює подальшу перспективу дослідження.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Підручник. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.: іл.
2. Шевченко Г.П., Бутенко Л.П., Шкурин А.И. Поэтический образ морали в искусстве: Опыт нравственного воспитания старшеклассников. Луганск: Альма Матер, 2002. – 166 с.
3. Виховання естетичної культури школярів: Навч. посібник / І.А. Зязюн, Н.Є. Миропольська, Л.О. Хлебнікова та ін. – К.: ІЗМН, 1998. – 156 с.
4. Духовно-музичні твори українських композиторів ХХ століття / Упорядкування і редакція М.Юрченка. – К., 2004. – 218 с.
5. Аліксійчук О.С. Морально-естетичне виховання молодших школярів засобами української народної музики: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.07 / Аліксійчук Олена Станіславівна. – К., 2000. – 271 с.
6. Москальова Л.Ю. Моральне виховання особистості майбутнього вчителя музики і художньої культури засобами українського сакрального хорового мистецтва: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Москальова Людмила Юрійвна. – К., 2004. – 238 с.

УДК 373.3.016:781.1:396.8 (=161.2)

Степанова Л. П.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ РОЗВИТКУ ПОЛІФОНІЧНОГО СЛУХУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ (на матеріалі українського фольклору)

В статтє рассматривается актуальная проблема развития полифонического слуха младших школьников общеобразовательных школ. Авторская методика предусматривает развитие полифонического слуха младших школьников на материале украинского фольклора и базируется на соблюдении педагогических принципов, представленных и обоснованных в статтє. Соблюдение указанных принципов способствует более полному развитию художественно-перцептивных процессов, формирует у детей способность к творчеству, полифоническому восприятию и мышлению, обеспечивает эффективность развития полифонического слуха младших школьников.

Ключевые слова: *полифонический слух, педагогические принципы, украинский фольклор, младшие школьники.*

In the article the problem of the polyphonic ear development of the elementary school pupils is considering. The problem of the polyphonic ear development of students of the first years of study at musical lessons in musical scientific literature isn't studied enough. Ukrainian folklore has vast matters for development of the polyphonic ear of the elementary pupils. The author worked up the methods that are assisting in solution of the problem of the polyphonic ear development of students of the first years of study at musical lessons using Ukrainian folk songs.